

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 70 Nisan 2020 & Volume: 13 Issue: 70 April 2020
www.sosyalaramalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.4072>

BAĞDATLI RŪHÎ DÎVÂNÎ'NDA DİNÎ UNSUR VE KAVRAMLAR RELIGIOUS ELEMENTS AND CONCEPTS IN BAGDATLI RUHI'S DIVAN

İlknur HAVADAR•

Öz

Bağdatlı Rûhî 16. asır şairlerindedir. Doğum yerinin Bağdat olması sebebiyle Bağdatî diye ün yapmış irfan ehli şairlerindedir. En çok gazel yazan şairler arasında olan Rûhî'nin bilinen ve mevcut olan tek eseri Divan'ıdır. Tasavvufî söyleyişle dile getirdiği birçok şiiri olmasına karşın mutasavvıf değildir. Dinî kavramlar bakımından klasik Türk şiiri geleneğinin etkisi altında kaldığı görülen şairin, samimi bir inanç ile şiirler yazdığı anlaşılmaktadır. Ele aldığı dinî terim ve kavramların yoğun bir şekilde kullanılmasından hareketle Bağdatlı Rûhî Divânı'nın dinî açıdan zengin bir muhtevaya sahip olduğu görülmektedir. Netice itibarıyla bu çalışmada Bağdatlı Rûhî'nin dinî unsur ve kavramları hangi özellikleri ile ele aldığı tespit ve değerlendirilmesine çalışılmıştır. Her konu başlığı altında edebiyatımızdaki genel kanı ile birlikte, Rûhî'nin şiirlerindeki dinî tespitlerine yer verilmiş ve bunlar beyitlerle örneklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağdatlı Rûhî, Klasik Türk Şiiri, Divan, Dinî Unsur ve Kavramlar.

Abstract

Bagdatlı Ruhi is one of the 16th century poets. It is one of the poets of lore who became famous as Bagdadi because of its birthplace in Baghdad. The only known and existing work of his Ruhi, which is among the most famous poets, is the divan. Although he has many poems expressed by sufism, he is not sufi. It seems that the poet, who seemed to be under the influence of the classical Turkish poetry tradition in terms of religious concepts, wrote poems with a sincere faith. Based on the intensive use of religious terms and concepts he considers, it is seen that Bağdatlı Ruhi Divan has a religiously rich content. As a result, in this study, it was tried to determine and evaluate the characteristics of Bagdatlı Ruhi with which characteristics he discusses religious elements and concepts. Under each subject, the general opinion in our literature, along with the religious manifestations of Ruhi's poems, and these are exemplified by the couplets.

Keywords: Bagdatlı Ruhi, Classical Turkish Poetry, Divan, Religious Elements and Concepts.

Giriş

Şiir edebiyatın önemli türlerinden biridir. Çünkü insanlar duygu ve düşüncelerini en eski çağdan beri şiirle ifade etmişlerdir. Şiirin yaşı din kadar eski olup şiirin doğuş yeri din olarak kabul edilir (Köprülü, 1980, 92). İnsanoğlu, gerek duygu ve düşüncelerini ifade etmek gerek dinle ilgili öğretileri yaymak için edebiyatı bir araç olarak kullanmıştır. İslamiyet devri Türk edebiyatında İslamî düşünce, unsur ve kanunların edebiyat aracılığıyla verilmeye çalışıldığı görülmektedir (Arat, 2007, 8).

Bağdatlı Rûhî, dinî terim ve kavramları hem İslam'a dair kaynak hem de kendi duygu ve düşüncelerini desteklemek için şiirlerinde kullanmıştır. Divanındaki, dinî içerikli şiirlerinde bu cevheri nasıl

işlediğini, dinî unsurların ve kavramların, her ne kadar klasik Türk şiiri geleneğine bağlı kalınarak ele alınmış olsa da, şairin kaleminde nasıl bir ruh kazandığını göstermeye çalıştık. Çalışmamızda, bu unsurları Allah, melekler, kitaplar, âyetler, hadisler, peygamberler, dört halife, diğer dinî unsurlar ve dinî inançlar ve mefhumlar oluşturmaktadır. İnceleme yapılırken öncelikle zikredilen terim ve kavramlar hakkında genel bilgi verilmiş, daha sonra ise çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden bu terim ve kavramların hangi özellikleri ile Bağdatlı Rûhî Divanı'na yansydıkları açıklanmaya çalışılmıştır. Seçmiş olduğumuz beyitler Prof. Dr. Coşkun Ak tarafından hazırlanan Bağdatlı Rûhî Divanı adlı eserden alınmıştır.

1.DİN

1.1.Allah

Divân edebiyatında Cenâb-ı Hak ile doğrudan ilgili olarak müstakil neviler mevcuttur. Allah'ın âyet ve hadislerde yer alan isimleriyle tanınması, bilinmesi, bunlarla anılması (zikir), yine bunlarla övülüp yüceltilmesi ve bu isimlerin ihtiva ettiği engin ilâhi rahmet ve muhabbeti vesile kılarak O'na dua ve niyaz edilmesinin gereği ve fazileti hem naslarda yer almış hem de bu husus Hz. Peygamber'den, hatta daha önceki peygamberlerden itibaren Allah'ın sâlih kullarınca uygulanagelmıştır. Bu sebeple bilhassa Türk edebiyatında, kısmen de Fars edebiyatında esmâ-i hüsnâ etrafında birçok eser kaleme alınmıştır. Ayrıca tevhid, münâcât, ilâhi, zikir, tesbih ve şathiye gibi müstakil nevilerin yanında Türk edebiyatının manzumensur çeşitli örneklerinde Allah ile ilgili pek çok mazmun bulunmaktadır (Topaloğlu, 1989, 499).

Bağdatlı Rûhî Divânı'nda Allah, zât isimleri ve esmâ-i hüsnâ olarak 30 isimle zikredilmektedir. Fâil-i mutlak, her şeyi yaratan O'dur (G 1105/2; G 391/4). Her şeye hayat veren O'dur (G 687/1). Varlığı ezeli ve ebedidir (687/1). Sonsuz haşmet ve yücelik sahibi olandır (1087/4). Çok mağfiret ve merhamet edicidir (G 213/8). İlmi ebedi ve ezeli olan ve her şeyi hakkıyla bilendir (G 213/2; G 422/1). Eksikliklerden uzak ve mükemmel sıfatlar sahibidir (G 419/10).

Bağdatlı Rûhî, divânında Allah sevgisinin gönlünü cezbettiğini söyleyerek Hak aşığı bir Müslüman olduğunu ortaya koymaktadır. Hakkı talep etmenin gereği olarak insanın ikrâr üzere olması gerektiğini söyler ve Allah'ın varlığını ve birliğini peşin olarak kabul eder. Allah'ın apaçık zâhir olduğunu ve görmesini bilen baktığı her yerde O'nu görebileceğinden bahseder. Cümle derde dermân olan, muhtaçların ihtiyacını gideren Allah'ın eşiğine yüz sürüp ağladığını söyleyen şâir, yalnızca Allah'tan medet umduğunu, O'na tevekkül ettiğini ve Allah'ın kendisine yegane yol gösterici olduğunu söyler (G 1/7; G 3/1, G 3/2, G 3/3, G 3/4; G 26/6; G 131/5; G 42/7; G 78/1; G 106/3; G 810/2; G 31/8).

Menzil-i maksûda irişsek nola
Fazl-ı Hudâdur bize cün reh-nümâ
G 31/2

Divânda Allah'ın zât isimleri ve esmâ-i hüsnâ olarak zikredilen 30 ismi şunlardır: Allah, Hak, İlâh, Feyz-resânende (feyz ulaştırıcı), Hüdâ, Mevlâ, Rab, Perverdigâr, Alîm, Gafur, Rahim, Hallâk, Hû, Mecid, Mu'in, Yezdân, Cemâl, Kudret-i Bâri, Fâ'il (Girdigâr), Sübhân, Ma'bûd, Hakîm-i lem-yezeli, Nûr, Hayy, Rahmân, Hâlik, Celâl (Zü'l-celâl), Rezzâk, Fettâh, 'Adil (Dâd-ger).

1.2.Melekler

Dokuz felek sakinleri olarak tasavvur edilen meleklerin yerinin genellikle gökyüzü olduğu düşünülür ve orada Allah'ın cemâlini seyrettikleri telakki edilir. Gökyüzünde insanlığın iyiliğe ve hayra meyletmesi için dua ederler ve âyetler okurlar (G 1015/3, G 61/1). Halk arasında temiz olmayan yere melek girmez inancına binaen, Bağdatlı Rûhî de, bir beytinde aynı kanaati şöyle izah etmektedir:

Gitdügi hâne-i agyâra 'acebdür yârun
Seg olan hâneye girmez bu meseldür ki melek
G 633/6

Gökyüzünde kanatlarını açmış şekilde tasavvur edilen melek, güzelliğin ve sevgilinin sembolü olarak da ifade edilir:

Evc-i a'lâda melek gibi açupdur per ü bâl
Yoksa salıncaga binmiş o perî-peykerdür
G 373/4

Dört büyük melekten (Cebrâil, İsrâfil, Mikâil, Azrâil) biri olan Cebrâil, Hz. Muhammed'e Kur'an'ın âyetlerini taşıyıcı olarak ve Hz. Meryem'e nefh-i ruhu üflemesi dolayısıyla, Hz. İsa ile alakası bakımından ele alınmaktadır (G 54/5, G 108/5).

1.3.Kitaplar: Dört kitâp, Kur'an (Kelâm-ı kadîm)

Bağdatlı Rûhî'de geçen dört kitap ifadesiyle kuvvetle muhtemeldir ki dört peygambere (Hz. Mûsâ, Hz. Davûd, Hz. İsa, Hz. Muhammed) indirilen dört semâvî kitap (Tevrât, Zebûr, İncil, Kur'an) ifade olunmaktadır:

Bir noktadır sırrı didi çâr kitâbun
Ol çardadır sırr-ı kütübhâne-i eşyâ
K 3/5

Kur'an etrafında teşekkül eden inançlara bakıldığında; insanı maksadına eriştiren yegane delil olarak gösterilmesi, hakikati bildirmek için haber vermesi, Allah'ın emirlerini ve yasaklarını bildirmesi, kıyametin koptuğu saatte Kur'an âyetlerinin gizlenecek olması, ilimden haberdar olmayanların Kur'an âyetlerini fahmedemeyeceği gibi hususlar üzerinde durulmuştur (G 760/7, G 142/3, G 213/1, G 419/6, G 22 / 5, G 393/2). Umumiyetle Kur'an sayfaları sevgilinin yüzüne, yazılar da yüzdeki ayva tüylerine benzetilmektedir (G 82/2).

Yüz sürüp safha-i ruhsârını öpsem yârun
Sakın ey sûfi hatâdur dime Kur'an öpilür
G 333/3

1.4.Âyetler

Kur'an, eski şairlerin bol bol istifade ettikleri bir hazinedir; bir ilham kaynağıdır. Âyetler ya telmihan veya mealen yahut da aynen alınır. Bu takdirde ise, bazen âyetin bir iki kelimesi, bazen de tam bir mana ifade eden bir fıkrası alınır. Vezin zaruretiyle küçük değiştirmeler yapmak da caizdir. Âyetlerde peygamber kıssaları, sosyal olaylar, hukuk kuralları, doğa olayları vb. konular geçmektedir. Bu sebeple şairler bu konular ile alakalı şiirler yazarken ilgili âyetlerden telmih ve iktibas yönüyle faydalanmıştır. Bu sayede şiir tebliğ ve öğretim görevini üstlenmiş olup şiirin muhteva yönünden gelişmesini sağlamıştır. (Levend, 1984, 13-101)

Bağdatlı Rûhî bazı beyitlerde âyetin tamamını alırken, bazı beyitlerde de âyetin sadece bir kısmını almıştır. Tespitlerimize göre, Kur'an âyetleri on iki beyitte geçmektedir. Meseleyi tasavvufî cihetiyle ele aldığımızda aslında pek çok beyitte âyetlerle ilgi kurulabilir. Fakat biz, sadece kesin olan âyetlere işaret eden beyitleri almaya çalıştık.

Aşağıdaki beyitteki "Mâ-zâga'l-basar" sözü âyetin aslından alınmış bir bölümdür. Âyetin tamamı "Mâ-zâga'l-basarü vemâ tagâ" dır. Kur'an-ı Kerim aynı hakikati şöyle ifade eder: "Peygamberin gözü gördüğünden şaşmadı ve sınırı aşmadı." (Necm/17) Hz. Peygamber'in gözleri "Mâ-zâga'l-basar" âyetinde belirtildiği gibi Miraç esnasında birçok mucizelerle karşılaşmasına rağmen şaşmamıştır.

Bu beyitte iki âyetten faydalanılmıştır. "Ahsen-i takvîm" ifadesi, "Andolsun ki biz insanı en güzel şekilde yarattık." (Tin/4) meâlindeki âyette geçmektedir:

Sırr-ı "mâ-zâga'l-basar" çeşm-i siyeh-kârundadır
"Ahsenü'l-takvîm" rumûzı mihr-i ruhsârundadır
G 318/1

Beyitteki "Yevme lâ-yenfa'u mâlün" ifadesi Kur'an'daki Şuara Sûresi'nin 88. âyetinden alıntıdır. "O gün ki, ne mal fayda verir, ne de oğullar." anlamına gelmektedir. Bu sözü idrâk edenler akıl sahibi kişilerdir:

"Yevme lâ-yenfa'u mâlün" ki didi Mevlâmuz
Bu sözi kim ki ta'akkul ider ol 'âkildür
G 369/3

Şâir, "tevekkeltü 'aliyyullah" ifadesiyle "Fe in tevellev fe kul hasbiyallah, la ilahe illa hu, aleyhi tevekkeltu ve huve rabbul arşil azim." Tevbe Sûresi 129. âyete işaret etmektedir. Âyet "Eğer yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben O'na tevekkül ettim. O, büyük Arş'ın Rabbidir." anlamına gelmektedir.

Ne gedâyuz ne esîr-i kerem-i şâhuz biz
Sâkin-i künc-i tevekkeltü 'aliyyullahuz biz

G. 520/1

Ana kitap ya da kitapların anası, “ümmü'l-kitap” deyimi Kur’ân’da iki ayette geçmektedir: Birincisi Ra’d Sûresi 39. âyette, “Allah dilediğini imha eder, dilediğini de yerinde bırakır. Ana kitap O’nun katındadır.” ikincisi ise, “Gerçekten o bizim yanımızda bulunan ana kitapta mevcut yüce ve hikmet dolu bir kitaptır.” Zuhruf Sûresi 4. ayette geçer:

‘Âşık odur ki nüsha-i hatt-ı cemâl-i yâr
Kalbinde nakş bağlaya ümmü'l-kitâb-veş

G. 538/2

“Kün feyekün” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de sekiz âyette geçmektedir. Bakara/117, Âl-i İmran/47 ve 59, En’am/73, Nahl/40, Meryem/35, Yâsin/82, Mü’min /68) Bakara Sûresi 117. ayette “O, göklerin ve yerin yoktan var edicisidir. Bir işin olmasını murad edince, ona yalnızca “ol!” der, o da hemen oluverir.” mânâsına gelmektedir:

Sâkiyâ câm sun ki cûşa gelüp
Keşf-i esrâr-ı “kün-fekân” idelüm

G. 805/6

“Lâ yemessuhu illâ'l-mutahherûn” Vakıa Sûresi 79. ayette “Ona temizlenenlerden başkası el süremez.” Mânâsına gelmektedir. Şâir bu âyeti divanında sadece bir yerde kullanmıştır:

Meclisde mushaf-ı ruh-ı dildârı dün gice
Bûs itmege teveccüh iderken rakib-i dün
Ol gül’izâr geldi didi “lâyemessuhâ”
Ben bûs idüp hemân didüm “ille’l-mutahharûn”

Kt 6

Bağdatlı Rûhî, Şems ve Nûr sûrelerinin yalnızca isimlerine yer vermiştir:

Çerâğ-ı kadrün emîn ola bâd-ı mihnetden
Be-hakk-ı “sûre-i şems” ü be-hakk-ı “sûre-i nûr”

K. 10/59

1.5.Hadisler

“Benden sonra nebî yoktur.” söz konusu hadis Buhari ve Müslim de dâhil birçok muhaddis tarafından rivayet edilmiştir (İbni Ebi'l- İzz'e'l- Hanefî'den aktaran Ceylan, 2007, 152). “Ey Ali, razı olmaz mısın ki, sen bana karşı Hârûn’un Mûsâ’ya karşı olan vaziyetinde bulunasın, şu kadar var ki, benden sonra peygamber yoktur. İslam dîninin birinci kaynağı olan Kur’ân-ı Kerim de bu gerçeği şöyle perçinler (Yılmaz, 1992, 102):

“Muhammed, sizin erkeklerinizden birinin babası değil, fakat
Allah’ın resulü ve peygamberlerin sonuncusudur.” (Ahzâb/40)

Peygamberimiz, “Hâtemü'l-Enbiyâ” yani peygamberlerin sonuncusudur. Hz. Muhammed’in son peygamber oluşuyla ilgili ben Hâtemü'n-Nebiyîn'im yani peygamberlerin sonuncusuyum, hadis-i şerifi bilinmektedir. Bağdatlı Rûhî, bu hususta Hz. Muhammed’in peygamberlerin sonuncusu ve bütün insanlığın efendisi olduğunu söyler ve kendisinden şefkat nazarını esirgememesini talep eder:

Rûhîden eyleme nazar-ı şefkatun dirig
Yâ Hâtemü'r-risâlet yâ Seyyidü'l-beşer

G.142/5

Divânda geçmekte olan bir diğer hadis ise, “Sabır, başarının anahtarıdır.” hadis-i şerifidir:

Sîne mecrûh u gönül mahzûn u hâtır pür-harac
Sabra kaldı çâremüz “es-sabır miftâhu'l-ferec”

G. 96/1

“Sen olmasaydın, sen olmasaydın! Felekleri yaratmazdım.” hadisi için hadis bilginleri, (Sagâni başta olmak üzere) bu sözü uydurma hadisler arasında göstermektedirler, lafız itibariyle böyle bir kutsî hadis olmadığını savunmaktadırlar. Bu bilginlerden bir kısmı, bu söz, hadis olmasa bile Deylemî'nin İbn-i Abbas'tan merfû' olarak rivayet ettiği şu hadise, “Cebrâil bana geldi ve dedi ki, Allahu Taâla buyuruyor: Yâ Muhammed, sen olmasaydın cenneti yaratmazdım, sen olmasaydın cehennemi yaratmazdım.” Başka bir rivayette, “Sen olmasaydın dünyayı yaratmazdım.” uyduğu için meal bakımından hadis olarak kabul

etmektedirler (Yılmaz, 1992, 113). Âgâh Sırrı Levend ise bunun kutsi bir hadis olduğunu söylemektedir. Hadis için "Lafzı Peygamber'den, manası Allah'tan sadır olmuştur." demektedir (Levend, 1984, 105).

Kainattaki her şey Hz. Peygamber'in hürmetine yaratılmıştır. Beyitte geçen "şâh-ı mesned-i levlâk" sözü, "Sen olmasaydın, sen olmasaydın! Felekleri yaratmazdım." hadis-i kutsisine telmihtir:

Didi "el-fakr fahri" çün o şâh-ı mesned-i levlâk
Ben ey h'ace libâs-ı fakra girsem iftihârumdur

G. 197/3

Bağdatlı Rûhî divanında çokça kullanılan hadis, "Fakrım ile övünürüm" anlamına gelen "el-fakrı fahri" hadisidir. Hadis İbni Hâcer el Askalânî'ye göre bâtil ve mevzudur (el-Aclûnî'den aktaran Ceylan, 2007, 157). Şâir, "el-fakrı fahri" nüktesini duyan dervişlerin, dünyanın altastan kumaşlarına tevessül etmeyip aba giyindiklerini söyler:

Kıldılar "el-fakrı fahri" nüktesin anlar ki gûş
Atlasına bakmayup çarhun 'abâ-pûş oldılar

G 216/2

Peygamberimizin "Fakrım ile fahr eylerim." hadisinde bildirdiği gibi Bağdatlı Rûhî de, kendine bu nükteyle amel etmesi telkininde bulunur:

'Âlem-i tahkîkde fakr ile dâ'im fahr ider
Fî'l-mesel fakr u fenâ sultân-ı 'aşkun şânıdır

G 375/4

Rûhiyâ (el-fakr fahri) nüktesiyle kıl 'amel
Kim şeh-i dînün hadis-i vâcibü'l-'iz'ânıdır

G 375/8

O kâmil kimse ki daima Hakk'a muhabbet eder, belli ki "men ehabbe" nüktesine vakıftır, söylemiyle şâir, "El mer'ü mea men ehabbe" yani kişi sevdiğiyle beraberdir, hadis-i kutsisine atıfta bulunmaktadır:

Dâ'imâ Hakka mahabbet ider ol kâmil kim
"Men ehabbe haceren" nüktesine kâ'ildür

G. 369/4

Mutasavvıflara göre Allahu Teala kutsi bir hadiste şöyle buyurmaktadır: "Ben bilinmez/gizli bir hazine idim, bilinmek istedim. Mahlûkatı yarattım, kendimi onlara tanıttım. Böylece beni bildiler." (Acluni, 2001, 155). İbn Teymiyye, Zerkeşi ve İbn Hacer gibi muhaddislerin hadis olarak kabul etmedikleri bu rivayeti Ali el-Kari de Hz. Peygamber'e ait bir hadis olarak görmemekte fakat mana itibarıyla Kur'an'daki "Ben, cinleri ve insanları ancak beni tanıdılar/kulluk etsinler diye yarattım." (Zariyat/56) âyeti ile örtüştüğünü belirtmektedir (Acluni, 2001, 155).

"Küntü kenzen mahfiyyen fehalaktü'l halka liya'rifûnî." "Ben bir gizli hazine idim, görülmek, bilinmek istedim ve bu yüzden alemi yarattım." anlamındaki kutsi hadis divânda yalnızca bir beyitte geçmektedir. "Küntü kenzen" nüktesini bilmenin nefsi bilmekten geçtiğini söyleyen Rûhî, buradan hareketle "Men aref" hadisine geçmektedir:

"Küntü kenzen" nüktesin izhâr idüp çün didi ol
Rûhî nefsin bilmeyen Sübhânı bilmez kandedür

G. 419/10

"Men arefe nefsehu fekad arefe Rabbehu." "Kendini bilen Rabbi'ni de bilir." hadisi divanda en çok kullanılan hadis olmuştur (G 454/2, G 369/5, G 891/2, G 914/1, G 993/6)

Men a' ref sırrını fehmeylemişüz ey Rûhî
Ehl-i şekden degülüz 'ârif-i billahuz biz

G 520/5

1.6.Peygamberler

1.6.1.Hz. Âdem

İnsanlığın babası, ilk insan. Allah'ın yeryüzündeki halifesi insân-ı kâmil; kâinattaki bütün hakikatleri kendisinde topladığı için kevn-i câmi ve ruh-ı âlem denilen ve bütün ilahi isimlerin ve sıfatların mazharı olan insan (Süleyman, 2012, 23). Bağdatlı Rûhî, divanında Allah'ın Hz. Âdem'e ruhundan üflemesi ve onu

yaratması ve de Allah'ın ezelde "Men 'aref" sırrını Hz. Âdem'e öğretmezden evvel kalblere kendini bilen Rabbini bilir sırrını bırakması, şeklinde iki yerde ifade olunmaktadır (G 161/6).

Kılmadan Âdeme Hallâk-ı ezel ilkâ fehm
Men 'aref sırrını kılmışdı dil-i dâna fehm
G 812/1

1.6.2.Hz. Nûh

Hz. Nûh nice yıllar kavmini imana davet etti. Yalnız oğulları "Sam, Ham, Yafes" ile hanımları ve diğer pek az kimseler iman etti. Nûh'a gemi yapması için Allah tarafından vahiy geldi. Geminin inşası bitti, Tufan alametleri görüldü. Hz. Nuh mü'minler ile gemiye bindi ve her çeşit hayvandan birer çift aldı. Tufan her yeri kapladı. Gemi bir rivayete göre Cûdi dağının üzerine oturdu ve gemidekiler kurtuldu. Ondan sonra insanlar Hz. Nûh'un üç oğlundan türedi. Onun için Nûh'a "İkinci Âdem" denildi. Nûh Peygamber 1000 veya 950 yıl yaşadı. Bu nedenle "Nûh ömrü" deyiimi halk arasında yaygınlaşmıştır (Pala, 2011, 361). Bağdatlı Rûhî'de Nûh Peygamber özellikle uzun ömürlü oluşu ve gemisi ve de Tufan hadisesi sebebiyle zikredilmektedir. Bir beytinde ise oğlu olan Yafes geçmektedir (G 73/4, R 14, G 108/4, G 91/1).

Nice kılsunlar kenâr ümmîdin 'aşk ehli kim
Çıkmağa girdâb-ı firkatdan gerekdür 'ömr-i Nûh
G 106/2

Mâr ise 'adû biz yed-i beyzâ-yı Kelîmüz
Tûfân ise dünyâ gamı biz geçti-i Nûhuz
K 12/4

Ayrıca şâir, sevgiliye kavuşamamanın verdiği ayrılık derdiyle geçen her bir anının Nûh'un ömrü kadar uzun olduğunu dile getirdiği beytinde Nûh yine ömrünün uzun oluşu dolayısıyla zikredilmiştir:

Zevk-i visâlun ile geçen gün hayât-ı Hızr
Derd-i firâkun ile geçen lahza 'ömr-i Nûh
G 109/4

1.6.3.Hz. İbrahim (Halîl)

Halîl, Halîlullâh olarak zikreden İbrahim peygamber, Nemrut tarafından ateşe atılması ve düştüğü yerin gül bahçesine dönüşmesi sebebiyle anılmaktadır:

Kaçma sûz-ı 'aşkile yanmakdan ey kalb-i zelîl
Kim Cemâlullahu ol âteşde seyr itdi Halîl
G 760/1

Dili âşüfte-hâl iden senün gonca-dehânundur
Açılmış bâğ-ı hüsn içre gül-i handânum İbrâhîm
G 829/2

1.6.4.Hz. Ya'kûb

Bağdatlı Rûhî'de Hz. Yakûb, hüznün sembolü olarak ele alınmıştır. Hz.Yûsuf, kardeşleri tarafından kuyuya atıldıktan sonra oğulları Yakûb'a, Yusuf'un kanlı gömleğini getirirler. Oğlunun ölüm haberini aldığımda ciğeri yanan Yakûb'un kendi üzerindeki gömleğini parçalaması, Yusuf ile ayrı kalışı, yıllarca ağlaması, oğlunun ayrılık acısıyla ağlamaktan gözlerinin kör oluşu, beytü'l-ahzen denilen kulubesinde çektiği ayrılık acısı, Yûsuf'un gömleği Mısır'dan getirilince ağlamaktan kör olmuş gözlerinin açılması gibi hususiyetlerle ele alınmıştır (G 587/8, G 795/4, G 663/2, G 803/4 G, 254/5, G 292/3, G 338/2).

İmtihân itmekçün sabrda Ya'kûb-ı Hudâ
Kıldı yıllarla cüdâ Yûsuf-ı gül-pîreheni
G 1098/3

1.6.5.Hz. Yûsuf

Divanda adı en çok zikredilen peygamberlerden biridir. Yûsuf hikayesinin önemli motiflerine baktığımızda, kardeşlerinin düşmanlık ederek onu kuyuya atmaları, kanlı gömleğinin babasına götürülüşü, babasından uzun yıllar ayrı kalışı, eşsiz bir güzelliğe sahip oluşu, çehresinin güzelliğiyle görenleri kendisine hayran bırakması, köle olarak pazarda satılığa çıkarılması ve en sonunda Mısır'a aziz oluşu gibi motifler üzerinde durulmuştur (G 414/5, G 485/4, G 587/11, G 436/4, G 149/5, G 226/2, G 341/6 G 450/5).

Ol Yûsuf-ı sâni ki güzeller güzeli dür
Gün gibi bugün yer yüzünün bi-bedelidür
G 183/1

Bağdatlı Rûhî divanında Yûsuf Peygamber, en çok güzelliği sebebiyle ele alınmıştır. Paha biçilemez güzelliğiyle görenleri kendisine esir eder (G 602/3, G 771/3). Sevgili de güzellikte Yûsuf'a benzetilir. Ayrıca Bağdatlı Rûhî'nin ifadesiyle kardeşleri Yûsuf'a kuyu kazmışlardır. Hilekarlık ederek onu tuzağa düşürmüşlerdir (G 838/2, G 973/3).

Kendüni teslim-i agyâr itme kardaşum diyü
Yûsufum âdem inanmak mı olur kardaşına
G 986/4

1.6.6.Hz. Eyyûb

Sabrın timsâli olan Eyyûb peygamber, edebiyatımızda sabrı dolayısıyla çokça anılmıştır. Çekmiş olduğu dertler ve bu dertler karşısında bir an olsun sabrı terk etmemesi bakımından Bağdatlı Rûhî de, kendisini Hz. Eyyûb'a benzetir ve ondan daha da sabırlı olduğunu söyleyerek mübalağa sanatına başvurur (G 1115/2). Ayrıca sevgilinin visalini uman âşıkların, Eyyûb gibi sabırlı olmaları gerektiğine vurgu yapılır (R 14).

Bilürdük sabrda Eyyûba gâlib olduğun Rûhî
Eger derdin sana 'arz eyleye ey simber bir bir
G 340/7

1.6.7.Hz. Hızır

Bağdatlı Rûhî divanında, Hz. Hızır ekseriyetle âb-ı hayât ve ölümsüz oluşu münasebetiyle geçmektedir (G 350/11, G 74/1). İsa peygamber gibi ebedî hayata mazhar oluşu ve ölüleri diriltmesi yönleriyle de ele alınmıştır. Yeşil elbiseler giyinir ve yeşil perdenin ardından çıkıp geldiğine inanılır. Sıkıntıya düşenlere yardım eder, denizdekilerin imdâdına koşar, yol göstericidir, insanlara kılavuzluk ettiğine inanılır (G 1040/3, G 711/2, K 9/35).

Cân-bahş idüp emvâta Hudâ Hazret-i Hızır
'Îsâyı ana eyledi sâni seni sâlis
G 91/6

Kalmışuz vâdi-i firkatda ne hemdem ne refik
Olsun ol Hızır-ı zamân bedraka-i râh meded
G 131/2

Klasik Türk şiirinde ölümsüzlüğün kaynağı sevgilinin dudağı olduğu için Hızır ve dudak birlikte anılmıştır. Sevgilinin dudağı mevzu bahis olduğunda onun âb-ı hayât suyundan daha leziz olduğu söylenir. Ayrıca sevgilide bulunan tazelik ve safâlık Hızır'ın âb-ı hayâtında dahi yoktur; bu hususta Hızır'ın çeşmesi sevgilinin eline su dökemez (G 728/1).

Hızrun olsun âb-ı hayvân biz sana leb-teşneyüz
Bilmişüz la'lun safâsın âb-ı hayvândan leziz
G 140/2

1.6.8.Hz. İlyâs

İlyâs Peygamber kavmini Allah'a ibadete çağırırsa da yüz döndürdüler. O zaman İlyâs Peygamber o memleketi terk etti. Allah ona bir şehre gitmesini ve orda ne görürse korkmadan binmesini söyledi. İlyâs orada ateşten bir ata bindi ve gözden kayboldu. Allah onu böylece göğe çekti. İlyâs karada sıkıntıya düşenlere yardım edermiş. Kıyamete dek yaşayacakmış (Pala, 2011, 231). İlyâs Peygamber karada sıkıntıya düşenlere yardım etmesi cihetiyle divanda sadece bir yerde geçmektedir. Hızır ile münasebeti, İlyâs Peygamberin de tıpkı Hızır gibi kıyamete dek yaşayacak olmasına inanılmasından dolayıdır.

Meded kılup nitekim bahr ü berr fütâdesine
Murâd-bahş ol 'âlemde Hızır ile İlyâs

K 9/35

1.6.9.Hz. Mûsâ (Kelîm)

Mûsâ Peygamber'in birçok mucize ve kıssaları edebiyatımıza girmiş ve bir hayli yaygın biçimde kullanılmıştır. En çok sözü edilen mucizeleri Tûr-ı Sina'da Allah ile konuşması ve bu konuşmadan sonra kendisine Kelimullah denilmesidir (Pala, 2011: 335). Mûsâ Peygamber Bağdatlı Rûhî'de Sâhib-i Tûr ve Kelîm sıfatlarıyla anılmıştır. Bu sıfatlar Tûr dağında Allah ile konuşmasından dolayı kendisine izâfe edilen sıfatlardır (G 300/3, G 766/5, G 767/7).

Kelîm-vâr gerek tâlib-i likâ olasin
Tecelliyât-ı Hakka cismi Tûr idem dersen

G 692/3

1.6.10.Hz. Süleymân

Hem peygamberliği hem de hükümdarlığı cihetiyle divanda bahsi geçmektedir. Taht, saltanat ve haşmetli bir hükümdar oluşu; malk, mülk ve devlet kavramlarıyla birlikte anılır. Rüzgara emretme yetkisi, Belkis, tahtı ve Âsaf münasebetiyle zikredilmiştir (G 697/4, K 12/33, G 332/8). Süleyman ile karınca birlikte anıldığında şâir sevgilisine, gücün ve iktidarın temsilcisi olarak Süleymanlığı yakıştırırken, kapısına gelenleri de zayıf ve acizliği sebebiyle karıncaya benzetmiştir (G 328/5). Başka bir beytinde ise zayıf ve güçsüz olan karınca karşısında Hz. Süleyman gücün sembolü olarak karşımıza çıkar ve adaletiyle hükmeder (K 10/32). Sevgilinin dudakları mührü benzetildiği zaman Hz. Süleyman'a telmihte bulunulur. Sevgilinin mührü benzeyen dudakları karşısında âşık, parmağında yüzüğü olan Hz. Süleyman'a itaat eden kuşlar ve cinler gibi, ona boyun eğer (G 1022/4).

Râm eyledi hep gönlimüzi hâtem-i la'lun
Ol hâtemi ben mühr-i Süleymâna degişmem

G 802/4

Dev ve yüzük münasebetiyle de zikredilmektedir. Mühürlü yüzüğü sayesinde rüzgar, vahşi hayvanlar ve kuşlar ona boyun eğmişlerdir (G 1039/2, G 631/5). Bazen de sevgilinin elindeki şarap kadehi Hz. Süleyman'ın mührüne, onu almaya çalışan rakip ise deve benzetilmiştir (G 1063/6).

Yâr elinden güher-i câmi kaçan alsa rakîb
Dive benzer getüre mihr-i Süleymânı ele

G 915/2

1.6.11.Hz. İsâ

İsâ, Cebraîl'in Meryem'e üflediği ruhtur. Bu nedenle neye dokunsa ona can verir, ölüleri diriltir. Otuz yaşında kendisine peygamberlik verilmiştir. Üç yıl müddetle halkı Allah yoluna çağırırsa da ancak on iki kişi kendisine inanmıştır. Yahudiler onu öldürmek maksadıyla çarınca geremek istediler. Ancak İsrailoğullarının gözüne onu şikayet eden kişi İsâ suretinde göründü. Onu çarınca gererek öldürdüler. Hz. İsâ melekler tarafından dördüncü kat göğe kaldırıldı. Kendisine kıyamete dek ömür verildi (Pala, 2011, 235). Klasik edebiyatın tasavvufî unsurları arasında yer alan Hz. İsâ ve hayatı ile ilgili motifler Bağdatlı Rûhî dîvânında aşağıdaki beyitte görüldüğü gibi iki cihân alakasından soyutlanmak şeklindedir:

Dirsen safâ-yı tab' ile 'Îsâ-yı vakt olam
Terk it 'alâyıkın dü cihânın mücerred ol
G 717/4

Sevgili yahud dudağı ile Hz. Îsâ arasında mecâzî ilgiler kurulmuştur. Cân bahşeden sevgilinin dudağı yanında Îsâ'nın nefesinin tesirli olmayacağı düşünülür. Çünkü klasik edebiyatta dudak, onda fanî olmanın ve ölümsüzlüğe erişmenin sembolüdür (G 261/6, G 614/3).

İtmezem nefha-i 'Îsiye tenezzül ey dil
Fikr-i la'lı o bütün gönlüme bir dem girse
G 1022/5

Îsâ peygamber divanda, nefesiyle (nefha-i Îsâ) hastaları iyileştirip ölümleri diriltmesi, göğe çıkışı ve dördüncü kat kalışı gibi unsurlarla da zikrolunmaktadır (G 196/2, G 230/6, G 647/4, G 324/9, G 695/5, G 801/1).

1.6.12.Hz. Muhammed

Bağdatlı Rûhî divanında, çeşitli isim ve sıfatlarla zikrolunan Hz. Muhammed, kainatın ve bütün nebilerin baş tacı, iki cihan sultanı, son peygamber oluşu, kıyamet gününde ümmetine şefâat edecek oluşu, fakırla övünüşi, iki gözünün nuru torunlarının şehid edilmesi, ümmî oluşu, Mî'râc ve ayın ikiye bölünmesi mucizeleriyle ve Çâr yâr münasebetiyle anılmaktadır (K 1/36, K 36/8, G 142/5, G 54/7, G 142/4, G 567/5, G 678/3, G 717/7, G 812/2).

Tâc-ı ser-i enbiyâ pîşrev-i evliyâ
Seyyidinâ Mustafa salli ve sellim 'aleyh
K 1/1

Ayrıca gül-Hz. Muhammed münasebetini diğer birçok şairimizde olduğu gibi teşbih ve telmihlerle Bağdatlı Rûhî'de de görmekteyiz:

Bedr şeklinde görünmezdi misâl-i mâh gül
Olmasaydı mazhar-ı nûr-ı Resulullah gül
G 711/1

1.7.Dört Halife, Çâr Yâr: Ebûbekir (sıddîk, pîşvâ-yı evliyâ), Ömer (Fârûk), Osmân (Zinnûreyn), Alî (Murtezâ, 'Azîmü'-ş-şân, Tûrâb, Haydar, Âl-i 'abâ)

Hz. Ebûbekir, Peygamberden sonraki ilk halife olması sebebiyle ve de bilhassa sıddîk sıfatıyla anılmıştır. Hicret esnasında tehlikeli bir zamanda mağaraya girdiklerinde Peygamberimize sadakatle hizmet etmesinden dolayı yâr-ı gâr namı ile de divanda bahsi geçmektedir. Ayrıca Pîşvâ-yı evliyâ ünvânı ile veliler kafilesinin şâhı olduğu inancı Bağdatlı Rûhî'de de görülmektedir (K 3/3).

Ekmel-i halk-ı cihân olmakla ol ehl-i vefâ
Çâr-yâr içre ol oldı yâr-ı gâr-ı Mustafâ
K 3/7

Hz. Ömer, adaletliyle, Fârûk sıfatıyla ve Hak yolda cânını ve malını ortaya koymasıyla anılır (K 3/11).

Ol velî-i muhterem Fârûk-ı sâhib-'adl kim
Müddet-i 'ömrin 'adâletle geçürdi mâh ü sâl
K 3/12

Hz. Osman Kur'ân âyetlerini toplaması ve teksir ederek çoğaltıp çeşitli merkezlere dağıtması, Peygamberimizin damadı oluşu ve iki kızıyla evlendiği için Zinnûreyn ünvânının verilmesi ve ayrıca hilm sahibi oluşu ve şehid edilmesi münasebetiyle zikrolunmaktadır (K 3/18).

Olmasaydı 'âlemün mümtâzî 'ilmullahda
Olmaz idi câmi'-i Kur'ân-ı âyât-ı mecîd
K 3/15

Bağdatlı Rûhî, divanında Hz. Ali için kullandığı “Sırr-ı pinhân, kâşif-i ilm-i ledün ve pişvâ-yı evliyâ” sıfatları ile onun İlm-i ledün’ü bilen, Allah’ın sırlarına mazhar olan, Peygamberin sırdaşı ve velilerin şâhu olduğunu vurgulamaktadır. Âl-i ‘abâdan oluşunu zikrettikten sonra onun yiğitliğini, cesaretini, cömertliğini anlatır. O, fakirlere yardım eden, düşkünlere arka çıkan Ebu Türâb ismiyle anılır. Hz. Peygamberin Hz. Ali’ye hediye ettiği Zülfikâr kılıcı da bir beyitte geçmektedir (K 2/2, K 2/3, K 3/20, G 430/1, G 430/5, G 461/3, G 714/4, G 1107/1).

Bağdatlı Rûhî Divanı’nda Hz. Ali, divanın muhtelif yerlerinde de adı en çok geçen halife olmuştur. Hz. Ali, oğlu Hüseyin ve Kerbelâ vak’ası üzerinde önemle durulmuştur (G 492/2, G 679/1). Şâir, Kerbelâ şâhu kapısının sakinlerinden olduğunu, bu kapıdan medet beklediğini ve nihayetinde muradına nail olduğunu söyler (G 461/1, G 1107/7).

Rûhî bir iki gün ki bu fânî cihândasın
Âsûdelük murâdun ise Kerbelâda ol
G 722/8

“Felek kanına girdi bir içim su virmedi.” diyen şâir Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin susuz bırakılmasına değinir ve Allah’ın da, bunu yapanların su testilerini tersine çevirdiğini söyler. Hz. Hüseyin’in kanı toprağa döküldüğü için, şâir de kanlı gözyaşları döker. Bu hadise onu o kadar üzmüştür ki, yüreğine gam oturur (G 909/2, G 1107/5).

Benzemez gayra gam-ı vakı’a-i katl-i Hüseyin
Nâr-ı hasretle gönüller yakıcı gamdur bu
G 909/3

Hüseyinün ravzasın seyr it kıyâmet görmek istersen
Ki tutmuş serv-kadler mâtemin ol şâh-ı devrânun
G 678/7

2. DİĞER DİNİ UNSURLAR

2.1. İmân

İmânın şartı Hakk’ı kabul ve tasdik etmektir zirâ İlâhî faziletin alâmetlerini gören kimse inkar etmeyecektir (G 152/4, G 163/7). Bağdatlı Rûhî, Mü’minin tam bir teslimiyetle Allah’ın varlığına ve birliğine inanması ve gönlünü tamamen Allah ile meşgul etmesi gerektiğine değinerek “lâ ilâhe illâ hû” demenin önemine işaret eder. İmân getirmenin bir diğer şartı da, Hz. Muhammed’e tâbi olmaktır. Mü’minlerin emirinin sevgisi onun sinesindeki imânidir (K 30/17). Aşk şarâbından içenlerin İslâma gireceğini söyleyen şâire göre, imânın asıl şartı aşktır (K 9/7).

Alup ibrik-i vahdetile vuzû
Diyelüm lâ ilâhe illâ hû
G 900/1

Allah’a imân etmenin şartının, nefsini bilmek olduğunu, nefsini tanımadan imân getirenlerin ise kâfir olarak kaldığını söyler:

Nefsini bilenler getüre Hâlik’a imân
Bilmezlere imân getürenler diye kâfir
K 13/5

Bağdatlı Rûhî aşkı gönülde karar kılan imana benzetmektedir. Aşksız imanun olmayacağı kanaatindedir. Ona göre din de iman da, ayrılmaya imkânı olmadığı sevgilidir (G 696/5, G 792/5). Dildârın yüzündeki yazıyı kâfir okuyabilseydi imâna gelirdi, ifadesinde de bu düşüncesini dile getirmektedir:

Severem neyleyeyin ayrılamam ‘aşkımdan
Tende cânım cigerüm sînedeki imânumdur
G 247/6
Ne yazılmış ‘acabâ ‘ârız-ı dildârda kim
Görse kâfir anı elbetde gelür imâna
G 910/7

Şâir dünyada vaktini Kur’anla geçirenlerin son nefeste iman üzere öleceğini söyler. Ayrıca son nefeste iman üzere ölmek için de çokça duada bulunmalıdır. İnsan Allah’tan gönlündeki imanını arttırmasını dilemelidir, zirâ kul ne isterse Allah onu verir (K 30/11, G 979/5, G 940/7).

Geçse evkâtı cihânda her kimün Kur'ân ile
Hiç şek yokdur ki son demde gider îmânile
K 3/6

2.2.Amel, İbâdet

Amel dinî, ahlakî ve ruhî fiillerin hepsini kapsar. İnsanların beden ve kalpleriyle işledikleri işlere amel denir (Süleyman, 2012, 39). Kişi günahlarını bilmeli kendi noksan ve kabahatlerini kabul etmelidir ki, hikmet şifahanesinde şifalansın ve yaptığı ibadetlerle gururlanmasın:

Cürmüne mu'terif ol tâ'ata magrûr olma
Ki şifâ-hâne-i hikmetde sakîm isterler

G 417/9

Ancak sâlih amel ile müslüman olunabileceğini ifade eden şâir, Hak katında derecesinin yüksek olmasını isteyenlerin Allah'ın emirleriyle amel etmelerini söyler, zira bâkî kalacak olan mevki ameller ile. Dünyadaki mevki ise gelip geçicidir. Şâir, amelsiz ilimle kâmil geçinin câhil olduğunu söyler (G. 354/4, G 369/1).

Devlet istersen cihânda emr-i Hakla kıl 'amel
Devlet-i bâkî 'ameldür mansıb-ı dünyâ nedür

G 283/4

Amel etmede Hz. Peygamberin hadislerine tabi olmanın önemini vurgulayan şâir, akıl sahiplerinin O'nun ağzından çıkan her şeyi vacib olarak göreceğini söyler. Ayrıca günahlardan istiğfar ederek, ölmeye önce amel evinin sağlaştırılmasını salık verir (G 375/8, K 9/11). Allah cennet ehline dünyada sâlih amel verir:

Zikr-i ruhunla geçse nola 'ömrümüz ki Hak
Dünyâda ehl-i cennete sâlih 'amel virür

G 389/3

2.3.Namaz

Divanda namaz ile birlikte kible, teyemmüm abdesti, dua, secde, ezân ve rüku kelimeleri de geçmektedir. Bu ifadelerin çoğu gerçek anlamlarının dışında kullanılmıştır.

Bağdatlı Rûhî, cismini Hakk yolunda toprak edip ondan teyemmüm abdesti alanların namazlarını ve niyazlarını Allah'ın kabul edeceğini söyleyerek, Allah yolunda varlığını yok etmenin önemine işaret eder:

Anun namâz u niyâzın kabûl ider Hak kim
Yolında cismini hâk eyleyüp teyemmüm ider

G 370/6

Manâ kiblesini fehmedemeyen eğri yolun yolcuları tutmuş bir de hatalı secdelerine karşılık büyük bir sevap beklerler, diyen şâir namazın hakikatinin manâ kiblesine yönelmek olduğunu söyler. Başka bir beytinde bu ifadeyi destekler nitelikteki, zâhid mihrâba karşı durarak namazı kılarken, âşık ise sevgilinin kaşlarının müşahedesiyle niyâz etmektedir, diyerek aslında zâhidin secdesi mihrabın boyunu bile aşmazken, âşığın duasının Hakk katında makbul olduğunu imâ eder.

Kible-i ma'niyi fehmeylemeyen kec-revler
Sehvile secde idüp ecr-i 'azîm isterler

G 417/12

Mihrâba karşı turmada zâhid namâzda
Ben kaşların müşahedesiyle niyâzda

G 963/1

Namazın cihân halkına farz olduğu gün, sevgiliye naz vacip olurken âşığa da niyâz farz olur, ifadesiyle şâir namazın Mü'minler için yapılması gereken farzlar arasında olduğunu söyler ve buradan hareketle edebiyatımızdaki sevgili-nâz ve âşık-niyâz ilişkisini ifade eder:

Ol gün ki oldı halk-i cihâna namâz farz
Nâz oldı sana vâcib u bana niyâz farz

G 563/1

Eşkile vasf eyledüm irdi didi sabâh-ı 'aşk

Cân gözün açdı na'ra-i hayyaale'l-felâh-ı 'aşk

G 603/1

Şâir, kabeye yönelerek yapılan secde ve rükûların, hakikatte Allah'ın dîdârına karşı yapıldığının idrak edilmesi gerektiğini vurgular (G 798/3). Bunu da sûfî üzerinden yani onun edebiyatımızdaki hakikati anlamadaki idraksizliğine işaret ederek yapar. Yârin bulunduğu yere secde edersem bunun küfür olduğunu zannetme, zirâ Hudâ her yerde hazır beklemektedir, ifadesiyle anlatmaya çalışır:

Ser-i kûyunda yârun secde kılsam küfre haml itme
Hudâ hâzırdur ey sûfî bilürsin çünki her yirde

G 1016/4

2.4.Oruç

Oruç da yine gerçek anlamının dışında kullanılmıştır. Orucu açıp açmamanın tereddütünü yaşayan sarhoşu gören sâkî, ona içmesi için gül renkli şarâp kadehi sunar:

Gördi sâkî ki tereddüd çekerin iftârda
Sundı bir câm bana tolu şarâb-ı gül-fâm

G 814/3

2.5.Zekât

Zekât dinin bir vecibesi olarak değil, sevgilinin güzelliğinden âşığı mahrum bırakması, ona hüsnünün zekatını vermesi yönüyle ele alınmıştır. Zavallı konumundaki âşık sevgiliden merhamet umarak ondan güzelliğinin zekânı dilenir:

Hûblar 'âşık-ı bîçâreye rahm itmezler
Yok o bî-rahmlarun var ise dîninde zekât

G 74/5

2.6.Hac

Hac ibadetinin hali vakti yerinde olanlar için farz olduğu ve başkası adına bu ibadetin yapılamayacağı suretiyle divanda iki yerde geçmektedir (96/3, G 558/1).

2.7.Dini Aylar ve Günler

Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı ile birlikte Muharrem ayını matem ayı olması hasebiyle ele almıştır ve aynı zamanda Muharrem ayının Hicri yılbaşının ilk ayı olduğu zikredilir (G 678/2, G 807/5, G 825/9).

Çâk kıl sîneni kim mah-ı Muharremdür bu
Ey gönül âh u figân eyle ki mâtemdür bu

G 909/1

3.DİNİ İNANÇLAR, MEFHURLAR

3.1.Âhir zaman (Devr-i Kamer)

Gerek Kur'ân-ı Kerim'de gerek hadislerde bu zamana işaret eden birçok malumatlar vardır. Deccâl ve Mehdî'nin gelecek olması Bağdatlı Rûhî divânında zikredilen âlâmetlerdendir (G 690/4, G 855/6).

3.2.Ecel

Bağdatlı Rûhî'de ecelle ilgili telakkiler şunlardır: Ecel kuşu elbet bir gün ömür kuşunu avlayacaktır çünkü her canlı ölümü tadacaktır. Ecel uykusuna dalanın bir daha uyanma ihtimali yoktur. Ölüm insanı ansızın gelip bulacağı için ölümü çokça hatırlamak gerekir. Ölümlü dünyada her şeyi burada bırakacağımız halde, mal biriktirmek beydude çabadır (K 9/10, G 717/3, G 752/4, G 899/2).

3.3.Ahret, Mahşer, Haşr (Rûz-ı Mahşer)

Dünyanın gelip geçici olduğu bu nedenle asıl mekânın ahiret yurdu olduğu vurgulanır (G 288/1, G 780/5).

Mahşer günü hesap günüdür. Müslümanlar mahşerde Hz. Peygamberin sancağının altında toplanacaklardır. Mahşer, azâp ehlinin ondan şefaata umacakları yerdir. Divanda Allah'ın didârının görüleceği gün olması yönüyle de ele alınmıştır. Ayrıca şâir, insanların sevdikleriyle birlikte haşrolunacağını da söylemektedir (G 54/4, G 349/5, G 722/5, G 855/2, G 930/5 G 961/4).

Rûhî 'aceb mi haşrda 'afv olsa cürmimiz
Hallâkımız bizüm ki gafûru'r-rahîmdür
G 213/8

3.4.Cennet, Cehennem

Bütün dinî inanışlara göre müminlerin ölümden veya kıyametin kopmasından sonra sonsuz mutluluk içinde yaşayacakları yerdir. Sözcük anlamı bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçedir. Âhiret hayatında müminlerin ebedî saadet yurdu olan bu yerin bu şekilde adlandırılmasının sebebi genel görünümüyle dünya bahçelerine benzemesi veya eşsiz nimetlerini insan idrakinden gizlemiş olması şeklinde açıklanmıştır (Şahin, 1993, 374).

Manâ âlemi olarak da ifade edilen cennette mü'minler için Allah'ın didârının temâşâsından daha lezzetli hiçbir şeyin olmayacağı ifade edilir (G 140/5, G 179/3). Tavus kuşu, Kevser şarâbı ve köşklerinden bahsedilir. Bu unsurlar tamamıyla tasavvufî cihetiyle ele alınmıştır (G 322/2 G 349/3 G 686/6, G 745/3, K 8/2, G 419/4) .

Cehennem de tasavvufî açıdan ele alınmıştır. Yârin yanağının şevkiyle gönül öyle bir zevke nail oldu ki, yerim cehennem bile olsa cennet aklıma dahi düşmez, şairin ifadesinde bu durum açıkça görülmektedir.

İrdi bir zevka gönül şevk-i ruh-ı yârile kim
Anmazam cenneti ger nâr-ı cahîm olsa yerüm
G 772/6

3.5.Kâ'be

Mesele dinî inançlar ve mefhumlar açısından ele alındığında; Müslümanların kutsal yeri ve secdegâhı oluşu ve Hac ibadetinin makamı olması dolayısıyla çok yüce bir makam olduğu zikrolunmaktadır. Hac farızasını yerine getirmenin bazı şartlarının olduğu bilhassa bir miktar paraya bağlı oluşu anlatılır (G 129/4, G 288/3 G, 332/10). Günahların affolunacağı mekân olması ve kapısının öpülmesi adeti de divanda geçmektedir (G 333/10, G 499/2).

Tasavvufî cihetiyle; gerçek Kâbenin sevgilinin bulunduğu yer olduğundan bahsedilir, çünkü burada didârı temâşâ etmek vardır, Kâbeye varanların ise kapı ve duvardan başka bir şey görmediği yani ibâdetin özünü anlamayanların sûrette kalacağı anlatılır:

Şevk-i rûyunla giden kûyuna didâr görür
Ne görür Kâ'beye varan der ü dîvâr görür
G 420/1

SONUÇ

Bağdatlı Rûhî, her ne kadar çeşitli kavramlarla ele almış olsa da, din olgusunda klasik Türk şiirinin özelliklerini sürdürmüş, gelenekten pek kopamamış, meseleyi aynı zemin çerçevesinde ele almıştır. Beyitlerde Allah'ın ezeli ve ebedî varlığı ve fâil-i mutlak oluşu, birçok isim ve sıfatı ile birlikte zikredilmektedir. Allah eksikliklerden uzak ve mükemmel sıfatlar sahibidir. Sonsuz haşmet ve yücelik sahibi olandır. Melek kavramı daha çok saflığı, temizliği ve güzelliğinin ve sevgilinin sembolü olarak ifade edilmiştir. Divanda dört kitaptan çâr-kitap olarak bahsedilmekte ve Kur'ân etrafında teşekkül eden inançlara değinilmektedir. Ayetlere de iktibas yoluyla yer verilmiştir. Şair, bazı beyitlerde âyetin tamamını alırken, bazı beyitlerde de âyetin sadece bir kısmını almıştır. Hadisler de ya bir iki kelime ile ya da tam bir cümle olarak alıntılanmıştır. Divanda; Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf, Hz. Eyyûb, Hz. İlyas, Hz. Hızır, Hz. Mûsâ, Hz. Süleyman, Hz. İsa ve Hz. Muhammed olmak üzere on iki ve ismi peygamber olarak zikredilmekle birlikte aynı zamanda peygamber olup olmadığı ihtilaflı da olan Hz. Hızır'ın da ismi geçmekte ve bu peygamberler çeşitli nitelikleri ve mucizeleri ile yer almaktadır. Ayrıca Dört Halifenin de beyitlerde bahsi çeşitli özellikleriyle geçmektedir. Şairin inanç doğrultusunda bazı kavramlara yer

vermesinin yanında imân, amel ve ibâdet gibi kavramları da ele aldığı görülmektedir. Bağdatlı Rûhî aşkı gönülde karar kılan imana benzetmektedir. Aşksız imanın olmayacağı kanaatindedir. Dinî terimlerden namaz ile birlikte divanda kıble, teyemmüm abdesti, dua, secde, ezân ve rûku kelimeleri de geçmektedir. Bu ifadelerin çoğu gerçek anlamlarının dışında kullanılmıştır. Oruç ve zekat da yine gerçek anlamlarının dışında kullanılmıştır. Şair orucu şarap ile açmanın tereddüdünü yaşarken, sevgiliden güzelliğinin karşılığını da zekat olarak istemektedir. Hac ibadeti ise farz olması yönüyle zikredilmiştir. Dinî inançlar başlığı altında yer alan âhir zaman, ecel, ahiret, mahşer, haşr ile dünyanın gelip geçici olduğu bu nedenle asıl mekânın ahiret yurdu olduğu vurgulanmaktadır. Ahireti ifade etmek için divanda cennet, cehennem kavramları yer almaktadır. Aynı zamanda cennet sevgilinin bulunduğu yer olarak da ifade olunmaktadır. Kâ'be hem Müslümanların kutsal yeri ve secdegâhı hem de sevgilinin bulunduğu yer olması cihetiyle beyitlerde zikrolunmaktadır. Kısacası; Bağdatlı Rûhî'nin, dinî unsur ve kavramları klâsik edebiyat geleneği sınırları içerisinde umumi olarak bilinen düşünce, hayal ve tasavvurlar çerçevesinde kullandığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, Ebu'l-Fidâ (2001). *Keşfü'l-hafî ve müzîlü'l-ilbâs*. Thk. Yusuf b. Mahmud. Suriye: Mektebetü İlmî'l-Hadis.
- Ak, Coşkun (2001). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Arat, Reşit Rahmeti (2007). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ceylan, Ömür (2007). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Köprülü, M. Fuad (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Levend, Âgâh Sırrı (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Pala, İskender (2011). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şahin, M.Süreyya (1993). Cennet. *TDVİA* (c. 7, ss. 374). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Topaloğlu, Bekir (1989). Allah. *TDVİA*. (c. 2, ss. 499). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uludağ, Süleyman (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.